

Vélekedések az angol helyesírásról

Siptár Péter
ELTE-MTA Elméleti Nyelvészeti Tanszék,
MTA Nyelvtudományi Intézet
siptar.peter@nytud.mta.hu

Általánosan elterjedt nézet, hogy az angol helyesírás kaotikus és kiismerhetetlen. Ez a vélekedés, bár nem nélkülöz minden alapot, erősen eltúlzott és előítéletes. Az alábbiakban néhány szempontot adunk ahhoz, hogy vajon miért nem sikerült, miért nem sikerülhetett az a számos megkísérelt írásreform, amelyet különböző szerzők az angollal kapcsolatban időről-időre javasoltak. Közben arról is töprengünk egy kicsit, hogy miért nem létezhet ideális helyesírás, meg hogy miért nem lehet egyszerűen mindent úgy írni, ahogy ejtjük.

*

„Mindenkinek el kell ismernie, hogy valamennyi kultúrnyelv közül az angolnak van a legelavultabb, legkövetkezetlenebb és leglogikátlanabb helyesírása” – írta Robert Eugen Zachrisson, az angol helyesírás számos önjelölt reformerének egyike (1930, 10). Ilyen vélekedéseket akár százával idézhetnénk: az angol helyesírás, szinte amióta egyáltalán létezik, de legalábbis a 16. század (John Hart) óta mindenképpen, állandó támadások keresztüztében áll. Íme még néhány jellegzetes példa:

Benjamin Franklin: Bármennyi nehézségbe ütközik helyesírásunk megreformálása, minél hamarabb hozzálátunk, annál könnyebben legyűrhetjük őket; s előbb vagy utóbb kénytelenek leszünk megtenni, máskülönben az írásunk hasonlatos lesz a kínaiakéhoz: ugyanolyan nehéz lesz megtanulni és használni, mint azt. (idézi Furness 1964, 14)

Leonard Bloomfield: Írásunk, noha alfabetikus, annyi eltérést tartalmaz az alfabetikus elvtől, hogy az már komoly problémát okoz; s e probléma megoldását nagymértékben akadályozza, hogy közoktatásunk irányítói tudatlanok az írás és beszéd viszonyával kapcsolatban. [...] Helyesírásunk nehézkessége erősen hátráltatja az elemi iskolai oktatást, s még a felnőttektől is rengeteg időt rabol el. Ha az ember megnézi a spanyol, a cseh vagy a finn nyelv irigylésre méltóan következetes helyesírását, önkéntelenül arra gondol, bárcsak hasonló rendszert vezethetnénk be az angolban is. (1933, 500–501)

Másrészt: Chomsky és Halle (1968, 184) az SPE egy lábjegyzetében erre a kijelentésre ragadtatta magát: „az angol helyesírás láthatólag meglehetősen közel áll az angol [szavak] leírásának ideális rendszeréhez”.¹

Vivian Cook pedig ezt írta *Accomodating brocolli in the cemetary: or, why can't anybody spell?* című, az angol helyesírás furcsaságait és törvényszerűségeit egyaránt tárgyaló, igen szórakoztató könyve előszavában:²

¹ Persze ne feledjük, hogy itt ideális rendszeren a mögöttes ábrázolások SPE-féle elgondolását érti, vagyis azt, hogy (lehetőleg) minden szótári elemnek egyetlen mögöttes reprezentációja legyen, bármilyen felszíni változékonyságot mutat is a kiejtése a különféle környezetekben. Úgy is mondhatjuk tehát, némi rosszindulattal, hogy a helyesírásban álló alakok azért hasonlítanak olyan feltűnően a mögöttes alakokra, mert az SPE-beli mögöttes alakok feltűnően hasonlítanak a helyesírásban álló alakokhoz...

² A cím első fele három jellegzetes, gyakran elkövetett helyesírási hibát idéz, a második fele pedig így kiált fel: Hát miért nem tud senki helyesen írni?

Az angol írásrendszer az angol nyelv használóinak pompás és termékeny alkotása. Szabályai nem önkényes parancsolatok, hanem folyamatos eleven választ adnak arra, hogyan tudják az emberek írásban kifejezni a gondolataikat a változó világban. Ahelyett, hogy egyfolytában sápítóznánk [a hibásan leírt alakok láttán], hogy hanyatlak az angol nyelv – ezt szajkózzák az emberek legalább a 16. századtól fogva –, meg kellene értenünk és fejlesztenünk kellene ezt a rendelkezésünkre álló, lenyűgöző erőforrást. (Cook 2004: viii)

Akkor most ideális rendszer az angol helyesírás, vagy elavult, következetlen és logikátlan? Lenyűgöző erőforrás vagy kolonc a nyakunkon, amelyet meg kell reformálni, amíg nem késő?

Az a sokak által osztott vélemény, amely szerint az angol helyesírás kaotikus és megjósolhatatlan lenne, többek között olyan hírhedt mondatokon alapszik, mint *Though the rough cough and hiccough plough me through, I ought to cross the lough* (Crystal 2003, 268), ahol az *ough* betűcsoportnak mindegyik esetben más és más a kiejtése.³ Az ilyen mondatok – meg a lábjegyzetben említetthez hasonló versek – persze szándékosan sűrítve játékosan eltúlozzák a dolog jelentőségét: a bennük közszemlére bocsátott jelenségek természetesen kivételesnek számítanak. Hanna et al. (1971) egy 17 ezer szóból álló lista számítógépes elemzésével kimutatta, hogy az angol szavak 84%-ának **teljesen szabályos** a helyesírása, és csak 3%-uké **annyira** megjósolhatatlan, hogy külön meg kell tanulni. Másfelől azonban a szabálytalan írásmódú szavak jó része éppen a nyelv leggyakrabban használt szavai közül kerül ki, és ez a valóságosnál nagyobb szabálytalanság benyomását keltheti.

Mi lehet az oka annak, mármint a fentebb idézett vélekedések eltúlozottságát leszámítva is, hogy az évszázadok során minden, az angolra vonatkozó írásreform-kísérlet kudarcba fulladt?⁴ Isaac Pitman, az 1844-es *Phonotypy* elnevezésű reformjavaslat szerzője szerint (idézi Furness 1964, 10) a kudarc oka az ismeretlentől való félelem, a megszokotthoz való ösztönös ragaszkodás. Mario Pei (1952, 316) szerint egyfajta elszigetelési törekvéstről van szó, az angolul beszélő népek szerinte perverz módon büszkéek arra, hogy helyesírásuk bonyolultabb és titokzatosabb, mint a külföldieké. Thorstein Veblen (1899) pedig az angol helyesírást olyan konvenciórendszernek látja, amelynek ismerete, az ahhoz való ragaszkodás az osztálykülönbségek rögzítésének, a műveltség fitogtatásának eszköze.

Az igazi okoknak azonban nyilvánvalóan mélyebben kell rejtőzniük. Simeon Potter (1976, 73–74) az angol szókincs különböző etimológiai rétegeinek összeegyeztethetlenségéről beszél; számos példával mutat rá, hogy ha ugyanazt a hangot mindig ugyanazzal a betűvel jelölnénk, például az angolszász eredetű szavak írásmódját véve alapul, a francia és latin eredetű szavak írásképe „a felismerhetetlenségig eltorzulna”. Ezáltal egy ilyen drasztikus írásreform a kívánt hatásnak éppen az ellenkezőjét érné el: az angol helyesírás a jelenleginél is nehezkesebb és mindenféle gyakorlati célra alkalmatlanabb lenne.

Kissé általánosabb szinten azt is mondhatjuk (a magyar helyesírás szabályozásának, *A magyar helyesírás szabályai* nemrég megjelent 12. kiadásának több mint egy évtizeden keresztül folyt munkálataira is gondolva közben), hogy a helyesírásnak, pontosabban a helyesírás szabályozásának számos, egymással részben ellentmondásban álló követelménynek kell megfelelnie. Ezért **ideális** helyesírás szükségképpen nem is létezik, legfeljebb **optimális**

³ Ezzel kapcsolatban lásd a *The Chaos* című verset is (Kovács–Siptár 2010, 301–305), amely hosszú oldalakon keresztül sorolja az efféle, összegyűjtve felettébb ijesztőnek látszó szavakat: [...] *Now I surely will not plague you / With such words as vague but ague, / But be careful how you speak: / Break but breakfast, steak but streak. / Previous, precious, media, via, / Pipe but recipe; and choir. / Script, receipt; and how but low; / Goes but does and shoe but toe.* [...] És így tovább. A vers eredetének részletes leírása és szövegének a fentebb hivatkozott helyen olvashatónál bővebb változata megtalálható itt: <https://web.archive.org/web/20050415131319/http://www.spellingsociety.org/journals/j17/chaos.php>

⁴ Rövid, de informatív áttekintésük: Crystal (2003, 269–273).

szabályozásról beszélhetünk. Fontos követelmény például, hogy a leírt szöveg lehetőleg pontosan tükrözze a beszédet, de ezt részben lehetetlen, részben pedig nem is kívánatos a tökéletességig fokozni.⁵ Az is fontos, hogy a szabályozás minél kevesebb kivételt és bizonytalan (szabadon választható) megoldást tartalmazzon, de a nyelvhasználat ingadozásai, illetve a helyesírás felhasználóinak nyelvi intuíciói meg a helyesírási hagyományok sem hagyhatók teljesen figyelmen kívül.

Végül talán a legfontosabb követelmény a helyesírással kapcsolatban az, hogy többé-kevésbé **állandó** legyen, ne változzon rövid időn belül túl sokat. Ennek részben praktikus okai vannak: a helyesírási rendszer gyökeres átalakítása esetén legalábbis minden tankönyvet, kézikönyvet, szótárt stb. záros határidőn belül újra ki kellene adni a változások átvezetésével, de a könyvtárak polcain sorakozó valamennyi könyv is azonnal régies helyesírásúvá válna, és a változások nagy száma esetén voltaképpen **minden** nyomtatott könyv (vagy legalábbis minden nemrégiben kiadott nyomtatott könyv) új helyesírású kiadására szükség lenne. Ez nyilván kivihetetlen, és nem is lenne szerencsés.⁶ Ugyancsak nem kívánatos, hogy a nyelvhasználók állandó bizonytalanságban legyenek azzal kapcsolatban, hogy az iskolában megtanult és eddig rutinszerűen használt megoldások még mindig szabályosnak számítanak-e, tehát a mindennapi írásgyakorlatot is megnehezítené, az átlagosnál tudatosabb nyelvhasználók életét megkeserítené egy ilyen nagyszabású átdolgozás.

Még általánosabb szinten pedig mindez visszavezet az írás és a beszéd egymáshoz való viszonyának kérdéséhez (erről részletesebben és alaposabban l. Nádasy 2006b), amelynek megítélése hosszú és kalandos történetre tekinthet vissza. A köznapi gondolkodás zavarosságának szokás tulajdonítani azt a mindennapos szóhasználatot, amely a *betű* szót 'beszédhang' értelemben alkalmazza (*Pistike még nem tudja kimondani az r betűt*). Holott ez a használat az ókori grammatikusokra megy vissza.⁷ Számukra a betűk (*litterae*) olyan valamik, olyan entitások voltak, amelyeknek három tulajdonsága vagy tartozéka van: neve (*nomen*), alakja (*figura*) és ereje (*potestas*). A *figura* volt az írott betű, a *potestas* a kiejtett betű, a beszédhang, és a *nomen* révén lehetett a betűt azonosítani. Egyes grammatikusok, például Victorinus vagy Donatus, a *littera* fogalmát a **beszélt** nyelv elemeként definiálták, mások számára valami igen absztrakt fogalom lehetett – a nyelv szerkezeti eleme, amelynek két aspektusa vagy kétfajta realizációja van: egy látható és egy hallható. Valami ilyesmire gondolhatott az a sok későbbi szerző is, akik látszólag gondatlanul használták a *betű* terminust.⁸

A 19. században, a történeti-összehasonlító nyelvészet kialakulásának korában a betű még mindig elsőbbséget élvezett a hanggal szemben – ha elméletben nem is (mindenkinél), a gyakorlatban mindenesetre, már csak a dolog természeténél fogva is, hiszen az írott dokumentumok a hangokat csak áttételesen közvetítették a kutató számára. A nagy áttérés az újgrammatikusok megjelenésével következett be: Hermann Paul (1880) után jó ideig főbenjáró bűn lett volna az írott nyelv bármiféle autonóm státuszát emlegetni. Ugyanerre az időre esett a fonetika első nagy virágzása is, ami még inkább a beszélt nyelvnek mint a nyelv

⁵ Aki próbált már fonetikai átírásban lévő (hosszabb) szöveget anélkül elolvasni, hogy közben magában hangoztatná a mondatokat, tapasztalhatta, hogy jóval nagyobb erőfeszítést és több időt vesz igénybe, mint rendes helyesírásban írt szövegek elolvasása.

⁶ Ezért nem lehetséges – a magyar esetében – például az *ly* feladása és *j*-vel való, hangtanilag egyébként indokolt helyettesítése.

⁷ Róluk általánosságban és részletesen l. Robins (1999) megfelelő fejezeteit.

⁸ Többé-kevésbé egyfajta intuitív fonémafogalom is megfeleltethető a *betű* szó efféle használatának. A *fonéma* fogalmának huszadik-huszonegyedik századi viszontagságairól l. Siptár (2015, 4–19).

egyetlen „törvényes” formájának a malmára hajtotta a vizet. Az írást hovatovább már csak a nyelv mondatai tudománytalan és primitív visszatükrözésének tekintették.

Saussure ennek a korhangulatnak a szellemében jelentette ki 1916-ban, hogy „a nyelv és az írás két különböző jelrendszer; a második létezésének egyetlen értelme az, hogy az elsőt ábrázolja” (Saussure 1997, 53). Néhány lappal később „visszaélésnek” bélyegezte azt a szóhasználatot, hogy ezt és ezt a betűt így és így „ejtjük ki” – szerinte csak arról lehet szó, hogy egy hangot hogyan írunk le (1997, 58). Bloomfield még tovább ment, amikor 1933-ban kijelentette: „az írás nem nyelv, csupán egy módja a nyelv látható jelekkel történő rögzítésének” (1933, 21). Ez a nézet maradt uralkodó Amerikában szinte a hatvanas évek elejéig.

Mindazonáltal, mint a tudományok történetében oly sokszor, itt is törvényszerűen következett be a tézis és az antitézis után a szintézis, és e szintézis egyik legszenvedélyesebb szószólója a prágai Josef Vachek volt. Funkcionalista megközelítésének lényegét jól tükrözi a következő, eredetileg 1959-ből származó két definíciója:

Egy nyelv BESZÉLT NORMÁJA hangban (fonikusan) megjelenhető nyelvi elemek rendszere, amelynek funkciója az, hogy adott ingerre (amely rendszerint sürgető) dinamikus, azaz egyből és azonnal reagáljon, s amely nemcsak a tisztán kommunikatív, de az érzelmi oldalát is közvetíteni képes a reagáló nyelvhasználó mondandójának.

Egy nyelv ÍROTT NORMÁJA írásban (grafikusan) megjelenhető nyelvi elemek rendszere, amelynek funkciója az, hogy adott ingerre (amely rendszerint nem sürgető) statikusan, azaz maradandó és könnyen áttekinthető módon reagáljon, s amely a reagáló nyelvhasználó mondandójának elsősorban tisztán kommunikatív oldalára koncentrál.

(Vachek 1973, 15–16)

Az írott nyelvnek eszerint megvan a maga funkciója a beszélt nyelv mellett, s míg egyes helyzetekben az egyik, máskor a másik képes a nyelvhasználó kommunikációs szükségleteit jobban kielégíteni. A kétfajta nyelvi norma tehát funkcióját tekintve kiegészítő eloszlást mutat, s egy „literátus” nyelvi közösség tagjának mindkettő teljes birtokában kell lennie ahhoz, hogy a nyelv rendszeres lehetőségeit teljes mértékben kiaknázhassa. Azok a helyzetek, amelyek az írott nyelv használatát követelik meg, természetesen mindig valamiképpen specializáltak a beszélt nyelvet megkövetelőkhöz képest – gyakran „magasabb” kulturális és/vagy civilizációs célokat szolgálnak, például az irodalom, a tudomány, az állami adminisztráció stb. céljait –, így azt is mondhatjuk, hogy a beszélt nyelv : írott nyelv oppozíciónak az utóbbi a **jelölt** tagja.

Vachek (1973, 18–20) a fenti alapdefiníció szellemében további sarkalatos fogalmakat is definiált, így a helyesírás és megfordítottja, a kiejtés, valamint a betűzés (*spelling*) és megfordítottja, a fonetikus átírás (*transcription*) fogalmát:

HELYESÍRÁS: beszélt nyelvi megnyilatkozások írott nyelvekké való átalakítását lehetővé tevő szabálysor;

KIEJTÉS: írott nyelvi megnyilatkozások beszélt nyelvekké való átalakítását lehetővé tevő szabálysor;

BETŰZÉS: írott nyelvi megnyilatkozás anyagi felépítésének megjelenítése beszédben;

ÁTÍRÁS: beszélt nyelvi megnyilatkozás anyagi felépítésének megjelenítése írásban.

Mindebből első pillantásra meghökkentő, de csöppet sem észszerűtlen következtetések adódnak. Például az átírás nem az írott, hanem a beszélt nyelvhez, míg a fennhangon történő

betűzés az írott nyelvhez tartozik.⁹ Ez a rendszer feleletet ad arra is, miért lehet a hagyományos helyesírásban írt szöveget a beszélt megfelelő segítségével hívása nélkül is megérteni, s miért nem lehet ugyanezt megtenni a fonetikai transkripcióval rögzített szöveggel. Továbbá az is érthetővé válik, miért eleve lehetetlen az a 20. század elején egyes fonetikusoknak olyannyira a szíven fekvő terv, hogy a nyelvek „következetlen” helyesírását tudományosan akkurátus transkripcióval kell helyettesíteni.¹⁰

Ahhoz azonban, hogy a nyelvhasználó könnyedén át tudjon váltani az egyik nyelvi normáról a másikra és vissza, valamilyen strukturális megfelelésnek kell lennie a kétfajta nyelvi norma között, hogy a két „híd”, a helyesírás és a kiejtés a lehető legsimábban járható legyen. Nyilvánvaló, hogy a legegyszerűbb az lenne, ha ez a strukturális megfelelés teljes egészében az „alapszinten”, a fonéma–graféma szinten jelenne meg. A bökkenő csak az, hogy ilyen „ideális” megfelelési típushoz tartozó nyelv – nincsen. (A szerb vagy a finn csak megközelíti, de nem éri el ezt a tiszta típust.) Ezt tulajdonképpen nem is csodálhatjuk, ha szem előtt tartjuk a kétféle nyelvi norma funkcionális különbségeiről mondottakat. Ahhoz, hogy az írott megnyilvánulások megfelelőképpen töltsék be a szerepüket, az alapszinten való megfelelés uralkodó megmaradása mellett más szinteken, nevezetesen a morféma- és a szószinten is megfeleléseknek kell létezniük. Ezek nyilvánvalóan nem jöhetnek létre másképp, csak a fonéma–graféma szintű megfelelés részleges lazításával.

Ahogy nem léteznek nyelvek, amelyeknek az írása kizárólag a fonéma–graféma szinten felel meg hangzó formájának, ugyanúgy a másik véglét, a tisztán piktografikus írásrendszer sem létezik (bár a japán vagy a kínai megközelíti, ugyanúgy, ahogy a finn vagy a szerb a másik szélsőséget). A létező írásrendszerek tehát többé-kevésbé mind kompromisszumon alapulnak, mégpedig az egyes nyelvi szintek közötti kompromisszumon.

Tagadhatatlan mármost, hogy ezen a skálán az angol helyesírás nincsen túl közel a fonéma–graféma szintű megfelelések jellemezte végletéhez. De miért is lenne? Különösebb kényszerítő oka sincs rá, meg aztán túl sok lehetősége sincs ennek az állapotnak akár csak a megközelítésére is.¹¹ Nyilvánvaló, hogy az angol helyesírás még a maga nemében sem tökéletes. De ha valaha sor kerülne írásreformra, aminek a valószínűsége mondhatni napról-napra csökken egyébként, csakis az adott helyesírás-szerkezeten belül lennének elképzelhető apróbb korrekciók.¹² A nyelv támasztotta követelményeket semmibe vevő, mechanikus, drasztikus reform nemcsak gyakorlati okokból kivihetetlen, hanem egyszerűen fölösleges, sőt kimondottan káros lenne.

Az angol helyesírás jelenlegi formáját természetesen nem eltörölni, lerombolni kellene, hanem alaposan megismerni, öntörvényeit feltárni, és – esetleg – azok szellemében tökéletesíteni (vagy inkább az így feltárt törvényszerűségeket az anyanyelvűeknek szóló írás-/olvasástanításban és az angol mint idegen nyelv oktatásában felhasználni). Ennek a feltáró munkának egyik legkorábbi, de máig jelentősnek számító vállalkozása Richard

⁹ A fonetikai átírás elméleti és gyakorlati kérdéseivel igen részletesen foglalkozik legújabban Heselwood (2013).

¹⁰ A Nemzetközi Fonetikai Társaság – az IPA – 1886-ban megindított folyóiratát, a *Le maître phonétique*-ot majdnem egy évszázadon keresztül fonetikai átírásban jelentette meg a konvencionális helyesírás helyett. Amikor 1970-ben a Társaság elhatározta, hogy feladja ezt a gyakorlatot, ezzel – gyakorlati megfontolások követése mellett – azt a megváltozott légkört is tudomásul vették, amely a fonetikai átírást a tudományos világban és a gyakorlati életben egyaránt körülvette addigra.

¹¹ Idézzük fel ebben az összefüggésben Simeon Potter korábban már említett szavait az angol szókincs különböző etimológiai rétegeinek összeegyeztethetlenségéről.

¹² Mint amilyenek a Noah Webster-féle amerikai reformot alkották, amelyeknek a mai brit és amerikai íráskonvenciók közötti ismert különbségek köszönhetőek: brit *catalogue, grey, honour, licence, programme, theatre, traveller* vs. amerikai *catalog, gray, honor, license, program, theater, traveler* stb.

Venezky (1970) monográfiája. Amint a szerző az előszóban hangsúlyozza, célja annak kimutatása, „hogy az angol helyesírás komplexebb és strukturáltabb, mint eddig feltételezték”, csak hogy „nem szabályos betű-hang megfelelések, hanem a rendszert jellemző alapvető fonemikus és morfémiikus szabályszerűségek általánosabb összefüggései révén”.

Venezky összegyűjtötte a húszezer leggyakoribb angol szót, és táblázatokba foglalta a bennük fellelhető valamennyi betű-hang megfelelést. Az így talált megfelelések mindegyikére teljes (mármint a húszezes anyagon belül teljes) szó-listát állított össze, majd ugyanezen két lépést külön-külön megismételte a korpusz ötezer leggyakoribb szavára és az „írásban egy szótagú” (= „néma” magánhangzóbetűt nem tartalmazó és nem is poliszillabikus) szavakra. Ezen kívül létrehozott egy szóvégmutató listát a toldalékmorfémák és más jellegzetes szóvégződés tanulmányozása céljából. Eredményeit átfogó táblázatokban és listákban rögzítette.

Mindezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy egy fonémaalapú írásreform teljesen indokolatlan és helytelen volna, mivel nagyarányú következtelenségekhez vezetne a morfológia és a szintaxis szintjén. Ennek a következtetésnek a kimondásával és különösen ilyen hatalmas anyagon történő dokumentálásával a szerzőnek sikerült bebizonyítania a helyesírás problémáinak „többdimenziós” jellegét, amire természetesen előtte is több nyelvész rámutatott, de amit ilyen bőséges és meggyőző anyagon még senki sem mutatott ki. (Vachek 1973, 66–67)

Negyedszázaddal később Edward Carney monográfiája (1994) a kérdéskör még sokkal részletesebb és alaposabb áttekintésével és feldolgozásával szolgált. A szerző az angol helyesírás rendszerének funkcionális felderítése során először feltárta a hang-betű (*speech to text*) megfeleléseket, fonémáról fonémára haladva, majd pedig a betű-hang (*text to speech*) megfeleléseket egy összetett, mindenre kiterjedő szabályrendszer formájában, végül részletesen számba vette a homográfokat (azonosan írt, de másképp ejtett alakokat, mint – hogy magyar példát hozunk – az *egyen* 'let him eat' és az *egyen* 'on one') és homofónokat (azonosan ejtett, de másképp írt alakokat, mint *fájllal* 'with file' és *fájllal* 'regret'), mégpedig a szótövek és a toldalékok tekintetében egyaránt. Külön kitért a tulajdonnevekben fellelhető helyesírási konvenciókra és az angol helyesírással kapcsolatos főbb reformelképzelések leírására és kritikájára is. Itt most sem terünk, sem módunk nincs e monográfia részletesebb áttekintésére; elégedjünk meg azzal az általános tanulással, hogy az angol helyesírás rendszere bonyolult ugyan, de távolról sem olyan elavult, következtelen és logikátlan, mint leghevesebb ellenzői és reformerei gondolták.

Venezky (1970) és Carney (1994) vizsgálatainak valódi célja azonban nem az írásreform ügyében felhasználható bizonyítékok előtárása volt; sokkal inkább az olvasástanítás elmélete érdekelte őket. Eredményeik ezen kívül az angol mint idegen nyelv tanításában is jól felhasználhatók. Hogy csak két magyar vonatkozású, magyar anyanyelvű nyelvtanulók számára készült munkát említsünk itt, Nádasy (2006a) és Kovács–Siptár (2010) bőségesen tartalmaz betű-hang és hang-betű megfelelésekre, ezek szabályszerűségeire vonatkozó anyagot. Ezzel szemben például Budai László (2004) tankönyve, bár *Az angol helyesírás szabályai* címet viseli, számos többé-kevésbé hasznos tudnivalót felsorol ugyan az angol helyesírással kapcsolatban, az angol kézírás jellegzetességeitől a kis és nagy kezdőbetűk használatán, a toldalékolással kapcsolatos szabályokon, az egybe- és különíráson és a szavak elválasztásán keresztül egészen az írásjelek, a rövidítések és a számjegyek használatáig, csak éppen a hang-betű és betű-hang megfelelésekről nem szól egy árva szót sem. Pedig az angolul tanuló magyaroknak elsősorban éppen erre az információra lenne szükségük ahhoz, hogy ne csak szabályosan írni tudjanak angolul, hanem beszédük is mentes

legyen az olyan, lépten-nyomon tapasztalható kiejtési hibáktól,¹³ amelyek nem a magyar akcentuson múlnak, hanem éppen az angol helyesírás szabályszerűségeinek elsajátítása területén mutatkozó hiányos felkészültségen (és amelyeknek a leküzdéséhez semmiféle tehetség vagy nyelvérzék nem szükséges, csak szorgalom – és persze az imént említettekhez hasonló tananyagok).

Tagadhatatlan mindazonáltal, hogy az angol helyesírás szabálytalan vonásai éppen ezen a két területen, tehát az olvasástanítás és az idegennyelv-oktatás terén okoznak némi nehézséget. Egyet azonban nem szabad elfelejtenünk. Egy képesség megszerzésének könnyüségére nem azonos ugyanezen képesség használatának könnyüségével. Az olvasás megtanulása a korábban említett két „híd”: a Vachek-féle értelemben vett **helyesírás** és **kiejtés** használatának elsajátításából áll. Másfelől maga az olvasás (különösen a csendes olvasás, *eye-reading*) ezek **egyikét sem** érinti: az írott megnyilatkozások közvetlen, a beszélt megfelelők segítségül hívása nélkül történő dekódolásából, megfejtéséből áll. És bár elképzelhető, hogy közvetlen fonéma–graféma megfelelések egy rendszerével, tehát lényegében egy transkripció rendszerrel könnyebben megbirkóznának az olvasni tanuló kisdiákok (bár ez egyáltalán nem biztos), jelentős nehézségek merülnének fel egy ilyen rendszerű helyesírással írt szöveg gyors és zökkenőmentes dekódolása terén.¹⁴

Senki sem javasolná például egy gép gyártásának olyan módon történő észszerűsítését, hogy a gyártásra fordított idő lerövidüljön, de a termék maga ügyetlenebb és kevésbé hatékonyan működtethető legyen. Éppen ellenkezőleg, bonyolult és fáradtságos gyártási folyamatokat dolgoznak ki, hogy a végtermék tökéletesebb és használhatóbb legyen. Miért csodálkozunk hát, hogy egy olyan összetett képességet, mint az olvasás, nem könnyű elsajátítani? Nyilván jobb kompromisszumra is lehetne jutni (az angol esetében) a kisiskolás és a gyakorlott olvasó szükségletei között. De sosem szabadna az utóbbi érdekeit szem elől téveszteni, ha valaki az előbbi problémáinak megoldására vagy enyhítésére szeretne vállalkozni.

Irodalom

- A magyar helyesírás szabályai. 12. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2015.
- Bloomfield, Leonard 1933. *Language*. New York: Holt.
- Budai László 2004. *Az angol helyesírás szabályai. Gyakorlatokkal és kulccsal*. Budapest: Corvina.
- Carney, Edward 1994. *A survey of English spelling*. London: Routledge.
- Chomsky, Noam – Morris Halle 1968. *The sound pattern of English*. New York: Harper & Row.
- Cook, Vivian 2004. *Accommodating broccoli in the cemetery: or, why can't anybody spell?* London: Profile Books.
- Crystal, David 2003. *A nyelv enciklopédiája*. Budapest: Osiris.
- Furness, Edna L. 1964. *Spelling for millions: A new self-help manual*. New York: Appleton–Century.
- Hanna, P. R. – R. E. Hodges – J. S. Hanna 1971. *Spelling: structure and strategies*. Boston: Houghton Mifflin.

¹³ Mint például a *national* szó „nésönöl” ejtése ([nesönöl] helyett, a *nation* [nésön] analógiájára), vagy éppen – brit angol célkijesztést feltételezve – a *Hungarian* „hangérien” ejtése (rossz szótagon hangsúlyozva és a második szótagban rossz magánhangzó-minőséggel).

¹⁴ Ez még a magyarra is áll bizonyos mértékben, hát még az angolra, éppen az írott szöveg és annak beszélt megfelelője közötti viszonylag nagyobb távolság miatt.

- Heselwood, Barry 2013. *Phonetic transcription in theory and practice*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Kovács János – Siptár Péter 2010. *A-Z angol kiejtés*. Tankönyv és gyakorlókönyv. Második kiadás. Budapest: Corvina.
- Nádasdy Ádám 2006a. *Background to English pronunciation*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Nádasdy Ádám 2006b. *Nyelv és írás*. In: Kiefer Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 907–931.
- Paul, Hermann 1880. *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Halle: Max Niemeyer.
- Potter, Simeon 1976. *Our language*. Hammondswoth: Penguin.
- Pei, Mario 1952. *The story of English*. Philadelphia: Lippincott.
- Robins, Robert Henry 1999. *A nyelvészet rövid története*. Fordította: Siptár Péter. Budapest: Osiris.
- Saussure, Ferdinand de 1997. *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Fordította: B. Lőrinczy Éva. Budapest: Corvina.
- Siptár Péter 2015. *Kis magyar fonológia*. Válogatott karcolatok. Veszprém: Pannon Egyetemi Kiadó.
- Vachek, Josef 1973. *Written language. General problems and problems of English*. *Janua Linguarum, Serties Critica* 14. The Hague: Mouton.
- Veblen, Thorstein 1899. *The theory of the leisure class: An economic study of institutions*. New York: MacMillan.
- Venezky, Richard L. 1970. *The structure of English orthography*. *Janua Linguarum, Series Minor* 82. The Hague: Mouton.
- Zachrisson, Robert E. 1930. *Anglic, a new agreed simplified English spelling*. Uppsala: Almqvist and Wiksell.